

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-21>

УДК 338.43:637.1

БЕЙ Роман

Національна академія аграрних наук України

<https://orcid.org/0000-0003-0649-2141>e-mail: bey.roman10@gmail.com

РОЗВИТОК МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЄС

У статті здійснено аналіз обсягу виробництва молока та вершків незгущених в Україні за 2011-2024 рр. Здійснено оцінку експорту молока та вершків незгущених з України у світі та ЄС за кодом 0401 «Молоко та вершки, незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин» за 2011-2024 рр. Встановлено, що Україна у 2024 р., не зважаючи на скорочення обсягів надою, збільшила експорт молочних продуктів. Виявлено зміну географії експорту Україною молочної продукції. З 2022 по 2024 рр. основними імпортерами молока та вершків за кодом 0401 «Молоко та вершки, незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин» стали Польща, Литва, Болгарія, Нідерланди. Визначено основні причини збільшення експорту молочних продуктів з України до ЄС.

Ключові слова: продовольча безпека; молочна продукція; виробництво; експорт; євроінтеграція, молоко та вершки, незгущені.

BEY Roman

National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0649-2141>e-mail: bey.roman10@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING EU FOOD SECURITY

The dairy industry is one of the main components of the Ukrainian agricultural sector, therefore it requires sufficient attention to the issues of quality and safety of food products in accordance with EU requirements. Ukraine has all the prerequisites for the successful development of dairy farming. The article analyzes the volume of production of non-condensed milk and cream in Ukraine for 2011-2024. An assessment of exports of non-condensed milk and cream from Ukraine to the world and the EU under code 0401 "Milk and cream, not concentrated and not containing added sugar or other sweetening matter" for 2011-2024 was carried out. It was established that in 2024, despite the reduction in milk yield, Ukraine increased its exports of dairy products. A change in the geography of Ukraine's exports of dairy products was identified. From 2022 to 2024, the main importers of milk and cream under code 0401 "Milk and cream, not concentrated and not containing added sugar or other sweetening matter" were Poland, Lithuania, Bulgaria, and the Netherlands. The main reasons for the increase in exports of dairy products from Ukraine to the EU were identified.

Today, the general state of the dairy industry in Ukraine allows us to fully meet domestic demand. Despite the war, the situation for the dairy industry remains positive. This is primarily due to the fact that since 2022, the possibility of exporting Ukrainian dairy products to the European Community has expanded, and on the world market, prices for exchange-traded dairy products were high. Exports of non-concentrated milk and cream under code 0401 from Ukraine to the world in 2022-24 increased by 78% compared to 2021. The value of exports also increased by 69.8% in 2024. In general, this was due to a significant increase in exports of the product group 0401 20 "Milk and cream, not concentrated and not containing added sugar or other sweetening matter: with a fat content of more than 1% by weight, but not more than 6% by weight".

Keywords: food security; dairy products; production; export; European integration, milk and cream, non-condensed.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Виробництво молочної продукції – важлива складова продовольчої безпеки. Ситуація в молочній галузі впливає не тільки на забезпеченість населення країни молочною продукцією, а і на продовольчу безпеку країни загалом. Молочна галузь є однією з основних складових українського аграрного сектору, тому потребує достатньої уваги в питаннях якості та безпечності харчових продуктів відповідно до вимог ЄС. Україну має всі передумови для успішного розвитку молочного тваринництва.

На сьогодні загальний стан молочної галузі в Україні дає можливість повністю забезпечувати внутрішній попит. Незважаючи на війну, ситуація для молочної галузі лишається позитивною. У першу чергу це пов'язано з тим, що з 2022 року розширилась можливість експорту українських молочних продуктів до Європейського співтовариства, а на світовому ринку ціни на біржові молочні продукти були високими.

Українські аграрні підприємства вже зараз працюють на деяких ринках із високою конкуренцією, збільшуючи таким чином вироблення продукції з усе більшою часткою доданої вартості. Показовим є те, що навіть у час війни 11 українських молокопереробних підприємств отримали дозвіл на право експорту в ЄС. За якістю продукція національних виробників не поступається продукції мультинаціональних компаній, які працюють на ринку України. Однак війна в Україні продовжується, що має негативний вплив на економіку України та відповідно на агропромисловий сектор, що в свою чергу може негативно вплинути на рівень забезпечення продовольчої безпеки в ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку молочної галузі в Україні присвячені праці багатьох вчених. Зокрема, Козак О.А. у своїх дослідженнях наголошує, що процеси концентрації, а відповідно і спеціалізації виробництва молока посилюватимуться, що цілком відповідає світовому тренду [7]. Столярчук, Н. та ін. у своїй праці висвітлює питання пошуку резервів підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва на основі Стратегії сталого розвитку [8]. Андрос, С. та Білоченко, А. висвітлюють в загальному специфіку інституційних моделей управління сільським розвитком в економіці країн Європейського Союзу [1]. Бородіна, О. аналізує стратегічні орієнтири сільського господарства і сільських територій України на період до 2030 р. на відповідність політиці ЄС та продовольчій безпеці [3]. Зінчук, Т. та Куцмус, Н. досліджували релевантність Спільної аграрної політики ЄС на 2023 – 2027 рр. Цілям сталого розвитку та подоланню голоду [6]. Гладій, М. Р., Просович, О. П. здійснили аналіз сучасного стану та перспектив розвитку молочної галузі України станом на 2022 р. [4].

Будзак. В. та Будзак, О. наголошують, що «суттєво збільшити обсяги експорту молочної продукції вітчизняні виробники можуть до країн Південної Європи, а сирого молока – Західної Європи. Перспективними також залишаються і ринки країн Азії й Африки» [2]. Разом з тим в працях Чубак, В., Каліновського, С., Пеплінського, В. висвітлюються питання можливих конфліктів та проблем, пов'язаних з розширенням Україною експорту агро продовольчих продуктів до ЄС [13].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері молочної галузі України питання чіткого аналізу стану виробництва молока та вершків, а також потенціалу його експорту та впливом на продовольчу безпеку у зв'язку з військовою агресією РФ проти України залишається відкритим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою даної публікації є аналіз стану та оцінка виробництва та експорту Україною молока та вершків до ЄС (згідно визначених кодів продукції).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За даними Державної служби статистики України у 2024 році майже вдалося відновити обсяг виробництва молока та вершків незгущених до рівня 2021 довоєнного року. У 2024 році категорії молоко та вершки незгущені й без додавання цукру жирн. не більше 1 %, у пакуваннях більше 2 л та молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 21 %, у первинних пакуваннях об'ємом більше 2 л, навіть перевищила довоєнний рівень. Це пов'язано з збільшенням обсягу виробництва вершків, на які переробляють молоко, оскільки на внутрішньому ринку попит на молоко зменшився за рахунок зменшення кількості населення в країні та збільшенням цін на молоко (табл. 1.).

Таблиця 1

Обсяг виробництва молока та вершків незгущених в Україні за 2011-2024 рр., тис. т

Найменування продукції за НПП	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру жирн. не більше 1%, у пакуваннях більше 2 л, тис.т код 10.51.11.37	514	461	467	464	443	435	434	335	312	335	359
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру жирн. більше 1% до 6%, у пакуваннях не більше 2 л, тис.т код 10.51.11.42	512	472	463	478	497	474	493	465	370	399	426
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 21%, у первинних пакуваннях об'ємом більше 2 л код 10.51.12.40	58,2	51,3	53,2	47,9	48,6	51,3	47,0	44,8	76,6	82,4	92,3

Джерело: Державна служба статистики України, Міністерство аграрної політики та продовольства України

Україна у 2024 р., не зважаючи на скорочення обсягів надою, збільшила експорт молочних продуктів. При цьому активність українських експортерів підштовхує дефіцит молочних жирів у світі та зростання цін на біржові товари. У 2022 році, не зважаючи на складну ситуацію, експорт молочних продуктів склав 330621 тис. дол., що на 45 % більше ніж у довоєнному 2021 р. Однак вже у 2024 р. відбулось вартість експорту склала 255561 тис. дол., що на 22,7 % менше ніж у 2022 р. При цьому близько 93 % товарів було відвантажено до Молдови, 3 % до Вірменії та 2 % до Грузії.

Експорт молока та вершків незгущених за кодом 0401 з України у світі за 2022-24 роки збільшився у порівнянні з 2021 р. на 78 %. Також відповідно зросла і вартість експорту у 2024 р. на 69,8 %. В загальному це відбулось за рахунок значного збільшення експорту групи товару 0401 20 “Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів понад 1 мас.%, але не більш як 6 мас.%” (табл. 2.1).

Таблиця 2

Експорт молока та вершків незгущених з України у світі (у розрізі ТПП)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
0401 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин										
Обсяг, т	8833	10489	14062	20815	25206	18642	14922	29400	28315	26601
Вартість, тис. дол	4619	5430	9734	14734	15311	12005	10372	16402	16572	17620
<i>0401 10 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів не більш як 1 мас. %:</i>										
Обсяг, т	797	597	802	666	853	293	336	230	325	207
Вартість, тис. дол	190	168	416	350	298	140	164	121	182	121
<i>0401 20 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів понад 1 мас.%, але не більш як 6 мас. %:</i>										
Обсяг, т	7663	9554	12507	18390	23261	17511	13800	28285	26796	24900
Вартість, тис. дол	3953	4785	7752	10393	13019	10248	8663	14473	13854	14211
<i>0401 40 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жиру більш як 6 мас.%, але не більш як 10 мас. %:</i>										
Обсяг, т	9	15	100	183	234	241	246	281	356	413
Вартість, тис. дол	10	16	126	235	295	309	317	361	493	587
<i>0401 50 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жиру більш як 10 мас. %:</i>										
Обсяг, т	363	324	652	1577	858	596	540	605	839	1082
Вартість, тис. дол	465	462	1440	3756	1700	1308	1228	1447	2043	2702

Джерело: Державна служба статистики України, Державна митна служба України

Якщо брати до уваги ринок молочних продуктів з України до ЄС, то у 2022 р. обсяг реалізованої продукції склав 172554 тис. дол., що на 264 % перевищує вартість молочних продуктів з України до ЄС у 2021 р. В основному дане збільшення відбулось за рахунок таких груп товарів: згущене молоко та вершки, молочна сироватка, масло вершкове та сири.

Обсяг експорту молока та вершків незгущених до ЄС у 2022 р. в тонах теж значно зріс, в порівнянні з 2021 р. у 2 рази і продовжив значно зростати у 2023 та 2024 рр. В основному це відбулося за кодом товару 0401 20 “Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів понад 1 мас. %, але не більш як 6 мас. %” (табл. 3).

Таблиця 3

Експорт молока та вершків незгущених з України до країн ЄС (у розрізі ТПП)

Показник експорту	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
0401 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин										
Обсяг, т	7	8	331	1316	1013	50	14	28	149	185
Вартість, тис. дол	7	9	890	3228	1126	37	18	20	106	180
<i>0401 10 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів не більш як 1 мас. %:</i>										
Обсяг, т	0	0	0	0	486	0	0	0	0	1,4
Вартість, тис. дол	0	0	0	0	121	0	0	0	0	0,8
<i>0401 20 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів понад 1 мас.%, але не більш як 6 мас. %:</i>										
Обсяг, т	7	8	11	37	41	49	14	28	139	154,9
Вартість, тис. дол	7	8	10	24	29	35	15	19	87	105,5
<i>0401 40 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жиру більш як 6 мас.%, але не більш як 10 мас. %:</i>										
Обсяг, т	0	0	0	0	0	0	0	0	10	3,1
Вартість, тис. дол	0	0	0	0	0	0	0	0	18	5,6
<i>0401 50 Молоко та вершки, незгущені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жиру більш як 10 мас. %:</i>										
Обсяг, т	0	0	319	1279	485	0	0	0	0	24,1
Вартість, тис. дол	0	0	880	3204	976	1	1	0	0	66,6

Джерело: Державна служба статистики України, Державна митна служба України

Загалом у 2022 році Україна експортувала молочну продукцію до 96-ти країн світу. Найбільшими імпортерами української молочної продукції були Польща (26,1 %), Молдова (18,8 %), Казахстан (8,6 %), Ізраїль (5,1 %) та Нідерланди (4,7 %).

Якщо брати експорт молочної продукції з України до країн ЄС, то у 2015-2021 рр. основними імпортерами молока та вершків за кодом 0401 були Австрія, Кіпр, Румунія та Польща. З 2022 по 2024 рр. основними імпортерами молока та вершків за кодом 0401 стали Польща, Литва, Болгарія, Нідерланди. Серед перспективних країн для нарощування українського експорту молочної продукції аналітики відзначають Болгарію, Румунію та Велику Британію.

Основні причини збільшення експорту молочних продуктів з України до ЄС:

- сприяння європейської спільноти у лібералізації торгівлі між Україною та ЄС (логістичні переваги, високі ціни, а також скасування митного регулювання);
- наближення стандартів української молочної продукції до вимог ЄС;
- попит на зовнішніх ринках, який є досить активним, переважно в європейських країнах, тому що ціни на молоко-сировину тримаються на високому рівні;
- конкурентність української молочної продукції на європейському ринку у літньо-осінній період;
- збільшення цін на молочні продукти на світових біржах.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У 2024 році вдалося відновити обсяг виробництва молока та вершків незгущених до рівня 2021 довоєнного року. Це пов'язано з збільшенням обсягу виробництва вершків, на які переробляють молоко, оскільки на внутрішньому ринку попит на молоко зменшився за рахунок зменшення кількості населення в країні та збільшення цін на молоко. Відповідно до вимог ЄС на експорт може йти лише молоко-сировина гатунку «екстра». А молоко-сировина другого сорту може йти на переробку.

Експорт молока та вершків незгущених за кодом 0401 з України у світі за 2022-24 роки збільшився у порівнянні з 2021 р. на 78 %. Також відповідно зросла і вартість експорту у 2024 р. на 69,8 %. В загальному це відбулось за рахунок значного збільшення експорту групи товару 0401 20 «Молоко та вершки, незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин: з вмістом жирів понад 1 мас. %, але не більш як 6 мас. %». З 2022 по 2024 рр. основними імпортерами молока та вершків стали Польща, Литва, Болгарія, Нідерланди.

Отже Україна має потенціал щодо виробництва та експорту молочної продукції у світі та ЄС та відповідно забезпечує продовольчу безпеку. Однак, для того, щоб молочні підприємства України ефективно впроваджували міжнародні стандарти якості та безпечності продукції, в першу чергу є необхідним залучення інвестицій в модернізацію матеріальної бази та технологічного переоснащення виробництва.

Література

1. Andros, S., Bilochenko, A. (2022). Institutional models for managing rural development in the economy of the European Union countries: Specifics, priorities, tools. *Ekonomika APK*. Vol. 29. No. 3. P. 51-61. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202203051>.
2. БУДЗЯК, Василь & БУДЗЯК, Ольга. (2023). Експортний потенціал молочної галузі України. *THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL COMMODITIES AND MARKETS*. 46. 45-55. 10.31617/2.2023(46)04.
3. Бородіна, О., Прокопа, І., Шубравська, О. (2025). Стратегічні орієнтири сільського господарства і сільських територій України на період до 2030 р.: відповідність європейському вибору. *Економіка України*. 68. 01 (758). 03-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.01.003>.
4. Гладій М.Р., Просович О.П. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної галузі України / М.Р. Гладій, О.П. Просович // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління". – 2022. – № 2 (10). – С. 20–31.
5. EU opens accession negotiations with Ukraine. European Council. 2024. Jun 25. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/eu-opens-accession-negotiations-with-ukraine/> (дата звернення: 31.03.2025).
6. Зінчук, Т., Куцмус, Н. (2023). Спільна аграрна політика ЄС на 2023 – 2027 рр.: амбіції і релевантність Цілям сталого розвитку. *Економіка України*. 66. 11 (744). 76-96. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.11.076>.
7. Козак О. А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України / О. А. Козак // Економіка АПК. - 2018. - № 2. - С. 14-22. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_2_4
8. Nadiia Stoliarchuk, Olga Kozak, Natalia Serhieieva, Myroslav Kozak, Andrii Bilochenko, Vadym Semendiak. 2021. Search for Reserves to Increase the Livestock Production Efficiency Based on the Sustainable Development Strategy. *Environmental Research, Engineering and Management*. Vol. 77. № 4 (2021). p.19-32. <https://doi.org/10.5755/j01.erem.77.4.27703>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/>.
11. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>.
12. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025—2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1163-р від 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.
13. Czubak, W., Kalinowski, S., Pepliński, B. (2024). Ziarno niezgody: analiza protestów rolniczych.

Warszawa, Instytut Finansów Publicznych. 36 s. URL: https://www.ifp.org.pl/wp-content/uploads/2024/03/IFP_raport_Ziarno_niezgody-analiza_protestow_rolniczych.pdf.

References

1. Institutional models for managing rural development in the economy of the European Union countries: Specifics, priorities, tools. / S. Andros, A. Bilochenko // *Ekonomika APK*. – 2022. – № 29 (3). – P. 51–61.
2. Bydzyak, Vasyl & Budzyak, Olha. Eksportnyy potentsial molochnoyi haluzi Ukrainy. / V. Bydzyak, O. Budzyak // *The international scientific and practical journal commodities and markets*. – 2023. – № 46. – P. 45–55.
3. Borodina, O., Prokopa, I., Shubravskaya, O. Strategic guidelines for agriculture and rural areas of Ukraine for the period until 2030: compliance with the European choice. / O. Borodina, I. Prokopa, O. Shubravskaya // *Economy of Ukraine*. – 2025. – № 68. 01 (758). P. 03–19.
4. Hladiy M.R., Prosovych O.P. Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku molochnoyi haluzi Ukrainy / M.R. Hladiy, O.P. Prosovych // *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya "Problemy ekonomiky ta upravlinnya". – 2022. – № 2 (10). – P. 20–31.
5. EU opens accession negotiations with Ukraine. European Council. 2024. Jun 25. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/eu-opens-accession-negotiations-with-ukraine>.
6. Zinchuk, T., Kutsmus, N. Spilna ahrama polityka YES na 2023 – 2027 rr.: ambitsiyi i relevantnist Tsilyam staloho rozvytku. / T. Zinchuk, N. Kutsmus // *Ekonomika Ukrainy*. – 2023. – № 66. 11 (744). – P. 76–96.
7. Kozak O. A. Rozvytok molochnoyi haluzi v konteksti zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky Ukrainy / O. A. Kozak // *Ekonomika APK*. – 2018. – № 2. – S. 14–22.
8. Search for Reserves to Increase the Livestock Production Efficiency Based on the Sustainable Development Strategy. / N. Stoliarchuk, O. Kozak, N. Serhieieva, M. Kozak, A. Bilochenko, V. Semendiak. // *Environmental Research, Engineering and Management*. – 2021. – № 77 (4). – P. 19–32.
9. Ofitsiynnyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Ofitsiynnyy sayt Derzhavnoyi mytnoyi sluzhby Ukrainy. URL: <https://customs.gov.ua>.
11. Ofitsiynnyy sayt Ministerstva ahramoyi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua>.
12. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku sil's'koho hospodarstva ta sil's'kykh terytoriy v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennya operatsiynoho planu zakhodiv z yiyi realizatsiyi u 2025—2027 rokakh. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1163-r vid 15.11.2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.
13. Czubak, W., Kalinowski, S., Pepliński, B. (2024). Ziarno niezgody: analiza protestów rolniczych. Warszawa, Instytut Finansów Publicznych. 36 s. URL: https://www.ifp.org.pl/wp-content/uploads/2024/03/IFP_raport_Ziarno_niezgody-analiza_protestow_rolniczych.pdf.